

E: Mi még a térképen vagyunk? Nyilván, van az Intelnek egy világszerte hangszívallyal és mindennel együtt. Milyennek látnak minket? Még az alsó-középkategóriába tartozunk? Számítanak ránk, az agyunkra? Milyen polcra helyeződtek, mondjuk 2000 óta?

G.J.: Körülbelül '93–94 óta foglalkozom ennek az iparágnak a dolgaival. Az látszott mindenhol, ahol megfordultam, hogy a magyar teljesítmény a világcégeknek általában egy ezrelékét adja. Ez így volt az IBM-nél és a Microsoftnál is. Ez egyfajta piaci teljesítmény, de emiatt nem fognak térdre borulni előttünk. Ami jó hír, hogy még mindig az a kép Magyarországról, hogy „okos emberek gyülekezete”. Addig kellene ezzel kezdeni valamit, amíg ez a kép él. Most még lehet hivatkozni arra, hogy „magyar elme”, „mérnöki hagyományok”, „Nobel díjasok országa”, de ha továbbra is passzívok maradunk, akkor leírnak minket.

E: Köszönöm a beszélgetést!

(Az interjúkat Setényi János készítette)

Interjú Semjén Andrással, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet főmunkatársával

Educatio: Mint kutatót és gyakorló egyetemi/főiskolai oktatót először is arról kérdeznénk, milyenek a személyes benyomásaid a bolognai rendszer működéséről?

Semjén András: A kutatói háttér mellett három felsőoktatási intézményből vannak gyakorlati tapasztalataim. Az első kiemelendő dolog az, hogy az intézmény egészének reputációja és belső minősége határozza meg döntően a hallgatók minőségét. Látható például hogy az általam közvetlenül ismert ELTE képzés (szociálpolitika, szociológia) hallgatói – általában véve – elég jó képességűek, míg az általam közvetlenül ismert humán erőforrás- és közpolitikai jellegű főiskolai képzési programokban résztvevők képességszintje átlagosan alacsonyabb. Az ELTE esetében a jobb színvonalat az is magyarázza, hogy mesterképzésről van szó. Az egyetem a Bachelor-szintű képzést követően, igen helyesen, már több „beszállító” intézményből toborozza a mesterképzés hallgatóit; bár a különféle helyekről érkező hallgatók háttere nem egységes, ami az oktatásban kétségtávol problémákat is felvet, de pont ezek a különbségek teszik lehetővé a későbbiekben a finomabb munkaerőpiaci igényekhez történő igazodást. Az ELTE presztízse emellett módot ad a minőségelvű szelekcióra is.

A mesterképzésben tanulók esetében meg merem kockáztatni, hogy az általam megismert hallgatók valamivel jobbak a korábbi öt éves képzés egyetemistáinál. Határozott előrelépést tapasztalok a sokat emlegetett skillek oldalán: az idegennyelv-tudás a korábbi gyenge szinthez képest javult (ELTE-s hallgatóim mintegy negyede képes például komoly angol nyelvű szakirodalmak egyéni feldolgozására), az ITK-val összefüggő területek pedig egyszerűen a napi élet részévé váltak, így ezeket felhasználói szinten mindenki elsajátította már. Nemzetközi – legalábbis európai – összehasonlításra is van mód, a mesterképzés területén nem különbözünk lényegesen az osztrák vagy éppen francia felsőoktatástól. A mind gyakoribbá váló külföldi részképzések (például az Erasmus program keretében) növelik a hallgatók önbizalmát és tágítják horizontjukat. Ugyanakkor behoznék egy új dimenziót ebbe a jól ismert diskurzusba, a motiváció kérdését.

E: Mielőtt a hallgatók motivációjáról beszélgetnénk, érdekelne minket, hogy milyen módon illetve milyen mértékben alkalmaz/hat szelekciót az egyetem?

S.A.: Ez nyilván attól függ, mennyire erős a piaci helyzete, mennyire kurrens képzéseket kínál. A jó helyzetű vezető intézmények kurrens képzéseiken egyértelműen képesek szelektálni. A kevésbé jó helyzetűek nyilván kevésbé. Mindenesetre az államilag finanszírozott képzéseknél a jelentkezők képzési helyhez történő hozzárendelésének nemrégiben bevezetett modellje már az alapképzés esetében is szelektívabbá teszi a kiválasztást az igazán jó, keresett helyeken, és

persze ugyanakkor a hierarchia másik végén ezzel az jár együtt, hogy nem nagyon jut majd államilag finanszírozott hallgató a kevésbé keresett intézményeknek. Persze, az ilyen piaci elvű szelekciót sokan nem szeretik, és a túlélni akaró gyengébb lokális jelentőségű intézmények megpróbálják érdekeiket túlélésük érdekében bármi módon érvényesíteni. Kérdéses, hogy meddig tud a jelenlegi hazai viszonyok között egy erre épülő modell érvényben maradni.

E: A mesterképzések beindítása és feltöltése az egyetemek túlburjánzása miatt komoly nehézségekbe ütközött. Nem hat ez ellenébe a szelekciónak?

S.A.: Mint már mondtam, az igazán jó helyeken a kurrens képzések esetében van lehetőség szelekcióra, a gyenge és/vagy kevésbé keresett helyeken sokkal kevésbé. Igazán az a nagy kérdés, hogy a jó szakmai színvonalú, ám a jelenlegi társadalmi presztízs és jövedelemviszonyok miatt nem különösebben keresett képzések hogyan tudnak megfelelő minőségű hallgatókhoz jutni. Nyilván csak nehezen, ha egyáltalán. És amennyiben nem, az előbb-utóbb negatívan fog visszahatni a képzés színvonalára.

E: Pozitív jelenségként említetted, hogy az egyetem a mesterképzés esetén már több helyről toborozhatja hallgatóit. Hogyan lehet összhangba hozni, majd elmélyíteni két év alatt a különböző alapképzésekből érkezők tudását? Itt nem csak az a gond, hogy más-más intézményben szereztek meg például a szociológus vagy közgazdász alapidiplomájukat, hanem az is, hogy teljesen más alapszakos képzésekből rekturálódhatnak a mesterképzés hallgatói.

S.A.: Ez a különféle helyeken nagyon eltérő mértékben okozhat gondot. Nálunk az ELTE-n a szociálpolitikai mesterképzésben eléggé hasonló a hallgatók háttere, annak ellenére is, hogy különböző helyekről érkeznek. Mindenesetre ott, ahol jelentősebb különbségek vannak a hallgatói háttérben, az olyan tárgyaknál, melyek jelentősebben építenek a korábban megszerzett (vagy éppen nem megszerzett) ismeretekre, a kérdésben említett problémák csak akkor küszöbölhetők ki, ha egyértelműen meg lehet mondani, hogy egyes kurzusok felvételének milyen más korábbi kurzusokon való kredit-szerzés a feltétele. Persze ennek finanszírozási vonzatai is vannak, bár a nem gyakorlatigényes kurzusoknál az egyéni munka is sok mindenre megoldás lehet, minimális intézményi többletköltség mellett. Ha azonban nem ügyelünk erre, a problémák előbb-utóbb jelentkezni fognak.

E: Az egyéni munkabefektetés azonban már összefügg a motivációval, amit egy fontos szempontnak neveztl...

S.A.: Igen, bár a motiváció terén már jobban szór a kép, sokkal inkább személyes szinten jelennek meg a különbségek, így például a főiskolások között is pozitív tapasztalataim vannak. Kiemelendő viszont a levelező mesterképzésben tanulók magas motivációs szintje. Nagyon kellemes tapasztalat volt azzal szembesülni, hogy – a levelező képzés öröklötten alacsonyabb presztízse ellenére – a munka világából érkező felnőttek tudatosan és erősen motiváltan tanulnak. Ebből kiindulva rögtön utalnék is arra, hogy a képzési szintek és degree-k szerint tagolt eredeti amerikai gyakorlatban a Bachelor-szintet elvégzők gyakran néhány évre elhelyezkedtek és a munka világából mentek vissza a Master-fokozat megszerzésére. (A nevezett gyakorlat pénzügyi-finanszírozási háttérnek kibontása már messze vezetne, amire itt most nincs idő). Nem lenne rossz, ha ez a gyakorlat itthon is teret nyerne.

E: Ami a levelezősök magasabb motivációs szintjét illeti, ez sokunk tapasztalata, és felveti azt a kérdést, hogy egyáltalán érdemes-e minden középiskolást arra ösztönözni, hogy tanuljon tovább, ahelyett, hogy először kipróbálná magát az életben, hogy tudja, mégis mi érdekli és főképp, mire képes?

S.A.: Nyilván nem minden áron és mindenkit kell a továbbtanulásra ösztönözni. De hát bizonyos értelemben maga a munkaerőpiac ösztönzi erre az érettségizetteket, akik azt tapasztalhatják, hogy önmagában véve egy gimnáziumi vagy szakközépiskolai érettségi nem képes biztosítani a munkaerőpiaci sikert – reakciójuk, igyekezetük a továbbtanulásra tehát érthető és méltánylandó.

E: Vannak azzal kapcsolatban elméleti vagy gyakorlati modellek, hogy talán előbb érdemes kipróbálni magunkat a munka világában, és csak ezt követően felsőfokú szakképzésben részt venni?

S.A.: Nyilván a szakképzés fejlesztése vagy a felsőoktatási intézményekben terjedő felsőfokú szakképzés terjedése erre irányul, de e törekvések eddigi eredményei kétségeket ébreszthetnek a siker esélyét illetően. Én azonban az alapképzés (Bachelor-szint) tekintetében jóval nagyobb problémákat látok. Itt most kettőt említenék. Az első funkcionális. A Bachelor-képzés hazai koncepciójakor a reformokban nem kapott kellő hangsúlyt az az elv, hogy a képzésnek gyakorlatorientált, értelmes munkaerőpiaci kimenettel rendelkező tartalommal és módszerekkel kell bírnia. A képzések kifejlesztése bizonytalan erőterben történt (a mesterképzésekről akkor még nem volt koncepció), és a fejlesztéseket azok az egyetemi oktatók és tanszékek kontrollálták, akik számára mindennél fontosabb volt a meglévő óraszámok és tematikák védelme. Az alapképzés másik nagy problémája a felsőoktatási expanzió nyomán komoly tudáshátránnyal érkező hallgatók felzárkóztatása. Több egyetemen megjelentek már azok a felzárkóztató kurzusok, amelyek például a matematikai, fizikai vagy statisztikai alapokat szilárdítják meg a bizonytalan tudáshátré felvettek körében. Én ebben nem látok semmi rosszat, sőt az egyetemi képzés egy természetes, alapozó részének látom. Sokkal aggasztóbbak azok a hiányosságok, amelyek a motiváció, az értékek, az ún. social skills területén élhető meg. Napi élményem, hogy a hallgatók egy jelentős – akár jobb képességű – része is formálisan letudandó feladatnak tekinti a felkészülést, a prezentációt, a tanulást. Visszatérő élményem a mélyebb érdeklődés és a minőségigény hiánya, az önértékelési képesség gyengesége, hiánya.

E: A Bachelor-curriculumok valóban tükrözik, hogy az intézmények a saját struktúrájuk, belső status quo-juk fenntartása érdekében lemondtak arról, hogy új tartalmat adjanak ennek az új képzési formának. Ugyanakkor eltérő vélemények vannak arról, hogy mekkora is a munkaerőpiaci igény a BA/BSc végzettségű emberekre. Az a tapasztalat, hogy az alapképzésből kijövőök most olyan munkákat végeznek el, amit azelőtt érettségivel is el lehetett végezni, miközben diplomás fizetésre tartanak igényt. Ebből többféle konfliktus is származhat. Hogyan hat ez a felsőoktatásra? Kell egyáltalán ezzel a problémával egyetemi/főiskolai szinten foglalkoznunk, vagy maradjon ez a munkáltatók és a munkavállalók gondja?

S.A.: Teljesen természetes, hogy az expanzió együtt jár a munkaerőpiac olyan átalakulásával, hogy a korábban középfokú végzettséggel elvégezhető munkák esetében is mind több munkaadó igényel felsőfokú végzettséget. Ezzel semmi baj nincs, hiszen számos vizsgálat azt mutatja, hogy ezekben az esetekben a piac megfizeti a magasabb képzettséget. Azt is gondolom, hogy a felsőfokú végzettségű eladó, ügyfélszolgálati munkatárs vagy ügyintéző az esetek nagy részében tényleg másképp, „jobban” végzi a munkáját, mintha középfokú végzettsége lenne. Persze azért a gyengébb képességűek általában nem a legnehezebb kurrens szakokat végzik el. A probléma akkor igazán éles, ha egy nem kurrens, nem magas társadalmi presztízsű, és közepes vagy gyenge jövedelmi kilátásokat biztosító, de elméletigényes, nehéz szakra (például fizika, kémia szakos tanár) olyanokat is felvesznek, akiknek azért nincs meg a megfelelő szintű ismeretanyaguk, mert gyengék az adott tárgyból. Ez vagy az adott konkrét diploma gyors elértéktelenedéséhez, a képzés presztízsének romlásához vagy magas kibukási arányhoz vezet. Ezen alternatívák egyike sem kívánatos vagy hatékony.

E: Ha megnézzük, hogy milyen elképesztően alacsonyak ma már a felvételi ponthatárok egyes – régebben igen magas presztízsű – szakokon, akkor látunk okot az aggodalomra. Egyre nagyobb a szakadék a különböző szakterületek között: a divatos szakmák igen magas követelményeket tudnak állítani, míg a többiek egyre alacsonyabbra helyezik a léceket. Másrészt, a főiskolai és az egyetemi illetve most a BA és MA végzettségek között is romlani látszanak a végzetettek esélyei. Hogy látod mindezt?

S.A.: Ez természetes velejárója egy expanziós folyamatnak, ha az ágazati politika nem korlátozza előre az expanzió szerkezetét. A szakterületek közti olló kinyílása ilyen esetekben nem igazán kerülhető meg. Csak hosszú és költséges alkalmazkodási folyamattal jöhet majd végre nagyjából ugyanaz az eredmény, mintha előre megfelelő szerkezetben korlátozták volna az expanziót... Ugyanakkor persze az is nagy kérdés, vajon elhithetjük-e, hogy a magyar felsőoktatási politika (bármelyik korábbi vagy a mai kormányzat alatt) képes lett volna, vagy képes lenne a szerkezet hatékony, nem az intézményi lobbik által torzított irányú előzetes korlátozására. E tekintetben erősen szkeptikus vagyok.

E: Térjünk még egy kicsit vissza a mesterképzésben résztvevők gyakorlati skill-jeinek kérdésére. Itt konkrétan a nyelvtudásról lenne szó. Sajnos a statisztikák tükrében (a végzettek egynegyede nem kaphat diplomát a nyelvvizsga hiányában), illetve a munkáltatók panaszai alapján (a kezdő munkavállalókat nyelvtanfolyamokra kell küldeniük) nem egyértelmű, hogy ezen a téren pozitív változás lenne. Te mire alapoztad a véleményed a személyes tapasztalataidon túl?

S.A.: Egyes munkáltatói felmérések (például GVI) arról árulkodnak, hogy a munkaadók relatíve elégedettebbek a jelenlegi helyzettel a korábbihoz képest. Természetesen meglehetősen távol vagyunk még egy valóban EU-konform szinttől, és itt most egyáltalán nem a hollandokra, dánokra vagy a finnekre gondolnék, hanem például a németekre vagy az osztrákokra. Mint már említettem, az ELTE-n például az általam közelebről ismert a szociálpolitikai képzésben igenis van minden csoportban kb. 20–30 százaléknyi olyan hallgató, aki képes az angol szakirodalmat önállóan megfelelően feldolgozni. Nyilvánvaló, hogy ahogy a magasabb presztízsű képzések felé haladunk, úgy nő ez az arány: például már a szociológushallgatók közt is magasabb, mint a szociálpolitikán, és a szociálpolitikán a többiek között is nyilván vannak olyanok, akik egy másik idegen nyelven már képesek lennének erre... Azt már tekinthetjük akár az ő pechüknek, hogy a releváns szakirodalom zöme éppen angolul van.

Persze ez korántsem véletlen, és épp ebből a szempontból a legtöbb szakma esetén megkérdőjelezhető annak a racionalitása, hogy egyéni választás kérdése, hogy a diplomához előírt nyelvvizsga lováriból vagy angolból legyen. A gyengébb, kevésbé keresett intézményekben, főiskolákon még a trendi képzések esetén sem ennyire rózsás a helyzet. Azt is látnunk kell, hogy a hallgatók jelentős része még ezt a jelenlegi laza korlátot sem képes átugrani, így az előírt időben nem is képes lediplomázni a nyelvvizsga hiányában. Sajnos az utóbbi évek kényszerű takarékosági intézkedései még azokban a felsőoktatási intézményekben is negatívan érintették a képzésen belül a nyelvoktatást, ahol az egyébként jó színvonalú volt. Az intézmények meg úgy állnak hozzá, hogy a hallgatók általános nyelvtudásának magas szintjét a közoktatásnak kellene biztosítania, nekik már csak a szaknyelvvizsgával kellene foglalkozniuk. Sajnos azonban a közoktatás, részben nyilván a tanárok felkészültségének hiányossagai miatt is, mind a mai napig nem képes erre.

E: A felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatáról sokaknak a diplomás túlképzés jut az eszébe. Jelen kötetünkben is többféle módon foglalkozunk e témával. Mit gondolsz azokról a nyilatkozatokról, amelyek a túlképzésről és a szükségtelen szakokról szólnak?

S.A.: Elméletben elképzelhető, hogy az információk birtokában lévő tervező állam racionálisan tudná allokálni a felsőoktatási férőhelyeket. A gyakorlatban azonban ez sohasem sikerül, mert a társadalmi érdekekre hivatkozó szabályozás gyakran a jó érdekartikulációs és érdekérvényesítő képességű szabályozottak „fogságába esik”, az elvont társadalmi érdek helyett a szabályozandó terület érdekeit kezdi képviselni, és különféle járadékleső csoportok nyomulnak be a társadalmi vákuumba. Sajnos az oktatástervezés munkaerő-szükségleti megközelítése (manpower requirement approach) eddig még sehol sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket hosszabb távon.

A képzés és a munkaerőpiac kapcsolatát ma két közgazdasági paradigma magyarázza. Az emberi erőforrások elmélete, amely beruházásként tekint a képzésre, jól ismert. A kevésbé is-

mert szűrőelmélet szerint az eltömegesedett felsőoktatás egyszerűen egy olyan társadalmi konstrukció, felület, amely a tanuláson és vizsgáztatáson keresztül minden más rendszernél egyszerűbben és hatékonyabban végzi el a munkaképes népesség munkaerőpiaci szelekcióját. Fontos, hogy ezt a szelekciót ma már a gazdaság nem tudná megoldani a saját működési keretein belül. Ezért tehát ebből a kiindulópontból nézve a szakirányonkénti statisztikák összevetése nem tűnik túl értelmesnek. Én magam a két elmélet között nem látok ellentmondást, elemző munkámban a kettő kombinációját használom.

Egy konkrét példával élve, a kommunikációs képzésben tanulók tömegét tekintve számomra egyértelmű, hogy az ott diplomázottak döntő része nem a kommunikáció és a média területén helyezkedik el. Amennyiben a kommunikációs képzésben értelmes tematikák jelennek meg, és a képzés költsége – más szakirányokhoz képest – alacsonynak mondható, akkor számomra ezzel a jelenséggel nincs különösebb baj.

Kétségtelen, hogy az utóbbi időben megjelent a statisztikailag is releváns méretű diplomás munkanélküliség, de a felsőoktatási végzettség egyéni megtérülésének magyarországi mutatói – nemzetközi összehasonlításban – még mindig kiemelkedően magasak, és a képzetlenebbek munkanélküliségi és aktivitási mutatói nagyságrendekkel rosszabbak, mint a diplomásoké. Bár a média folyamatosan ennek az ellenkezőjét sugallja, de az ún. budapesti munka-gazdaságtani iskola képviselőinek, így például Varga Júliának, Galasi Péternek, Köllő Jánosnak empirikus vizsgálatokra épülő munkái egyértelműen mutatják, hogy a magyar munkaerőpiacon egyelőre nem a túlképzés az igazi probléma.

E: Köszönjük a beszélgetést!

(Az interjút Biró Zsuzsanna Hanna és Setényi János készítette)

